

Het leesdossier als spil van het geïntegreerd literatuuronderwijs

In de Tweede Fase is literatuur bij Nederlands en de moderne vreemde talen meer dan ‘het lezen voor de lijst’. Nu is de literaire ontwikkeling van de leerling een belangrijk uitgangspunt. Het leesdossier is daarbij het middel om deze nieuwe opvatting over literatuuronderwijs vorm te geven.

Monique Metzmaekers
en Esther Peze

Literatuur is in de Tweede Fase een apart vak in het examendossier. Een leerling kan zakken vanwege een onvoldoende voor het handelingsdeel literatuur. Er moeten dus heldere afspraken over het programma en de toetsing zijn, zodat de leerling precies weet waar hij aan toe is. Het ligt dan ook voor de hand dat er per school overeenstemming bestaat over de eisen waaraan het leesdossier moet voldoen. Ook spreekt voor zich dat het literaire begrippenapparaat dat de leerling gebruikt bij elke taal hetzelfde is. Literaire ontwikkeling splitsen in ontwikkeling bij Nederlands, Engels en – eventueel – Frans-2 en Duits-2 is onlogisch. Literaire ontwikkeling is één geheel en op dit totaalbeeld moet de leerling uiteindelijk beoordeeld worden. Wij zijn van mening dat in een geïntegreerd literatuurprogramma met het leesdossier als spil de nieuwe eindtermen beter tot hun recht komen.

Subdomeinen

Het vak literatuur bestaat uit de volgende componenten:

- 1 Literaire ontwikkeling (domein A)
- 2 Literaire begrippen (domein B)
- 3 Literatuurgeschiedenis (domein C, alleen vwo)

Een groot gedeelte van deze compo-

Tabel 1 Toetsing van de betreffende subdomeinen volgens de niet geïntegreerde programma's

		Domein	Handelingsdeel	Toetsdeel
havo	Ne	A+B	Leesdossier	Leesdossier
	MVT	A	Leesdossier	n.v.t.
vwo	Ne	A+B+C	Leesdossier	Leesdossier
	MVT	A	Leesdossier	
		B+C		Teksten

nenten komt tot zijn recht in het handelingsdeel. Er zijn enkele verschillen tussen de exameneisen bij het vak Nederlands en de moderne vreemde talen (MVT). Dit wordt duidelijk aan de hand van tabel 1.¹

Opvallend is dat er bij het vak Nederlands, waar de eisen voor literatuurgeschiedenis uitgebreider zijn, dit onderdeel alleen via het leesdossier getoetst wordt, terwijl het bij de MVT apart daarvan, aan de hand van teksten

Tabel 2 Toetsing van de subdomeinen in een geïntegreerd programma

	Domein	Handelingsdeel	Toetsdeel
havo	A+B	Leesdossier	Leesdossier
vwo	A+B	Leesdossier	Leesdossier
	B+C	Teksten	

getoetst wordt. Als de eisen bij Nederlands en de Moderne Vreemde Talen als het ware 'in elkaar geschoven' worden, krijgt dit overzicht meer samenhang, zoals te zien is in tabel 2.

Er is nu samenhang in de toetsingsonderdelen, er is sprake van één leesdossier en één cijfer voor het vak literatuur. Niet alleen Nederlands, maar ook de moderne vreemde talen bepalen het cijfer van de havo-leerling.

Eisen

In de verschillende examengidsen wordt een heel scala aan eindtermen genoemd waaraan de kandidaat in de domeinen A en B moet voldoen (zie bijlage 1). Geïntegreerd literatuuronderwijs leidt ertoe dat de eisen die aan de verdiepingsopdrachten gesteld worden, niet bij elk vak apart tot hun recht moeten komen, maar bij het vak literatuur als geheel. Herhaling van opdrachten wordt zo voorkomen en een zinnige diversiteit bevordert. Havo-leerlingen lezen in ieder geval voor Nederlands acht werken en voor Engels drie. Hebben leerlingen ook nog Frans-2 en/of Duits-2, dan komen er voor iedere taal drie werken bij. Wanneer er sprake is van geïntegreerd literatuuronderwijs is het ook zinvol en interessant om vergelijkingsopdrachten te geven: een negentiende-eeuws werk uit de Engelse literatuur vergelijken met een negentiende-eeuws werk uit de Franse of Nederlandse literatuur; het samenstellen van een top vijf van favoriete gedichten uit de verschillende talen, met motivatie enzovoorts. Het grootste pluspunt is natuurlijk dat de leerling slechts te maken heeft met één

dossier in plaats van met twee, drie of vier. De eisen waaraan het leesverslag moet voldoen zijn voor elke taal dezelfde. Hij schrijft één leesautobiografie over al zijn leeservaringen tezamen, en balansverslagen over alle leeservaringen tot dan toe. Het school-examen houdt één afsluitende toets in over alle gelezen boeken. Het idee dat leeservaring in verschillende hokjes per taal opgesloten moet worden, is te absurd voor woorden. Voor de leerling biedt een geïntegreerd programma alleen voordelen, voor de school en de betrokken docenten is het een kwestie van afspraken en organisatie.

Begeleiding

De vorderingen van de leerling in het leesdossier moeten goed begeleid worden, tenslotte is er sprake van een ontwikkeling, zowel van de smaak als de literaire competentie. Voor de leerling is het uitermate handig als deze begeleiding in één hand zou zijn, bijvoorbeeld van de literatuur- of lees-

mentor – analoog aan de kunstmentor. Daarnaast is een (data)bank aan verwerkingsopdrachten aan te raden, zodat de begeleider of de leerling een keuze kan maken uit opdrachten die voldoen aan een bepaald niveau, behoren bij een bepaald type, en die gedaan kunnen worden in een bepaalde hoeveelheid tijd. Op deze manier is de eis van spreiding van soorten opdrachten geen probleem. Elke vorm van integratie heeft voor- en nadelen. Het is belangrijk om deze uitgebreid in kaart te brengen, zodat men een gefundeerde keuze kan maken (zie bijlage 2). In het kader van dit artikel zullen wij ons beperken tot de onderdelen die met het leesdossier te maken hebben. We gaan er vanuit dat in elk geval het leesdossier een geïntegreerd element binnen het literatuuronderwijs vormt.

De leerling

Voor de leerlingen zijn er alleen voordelen, zoals in tabel 3 te zien is: bij integratie vermindert de hoeveelheid werk en neemt de overzichtelijkheid toe. Meer integratie betekent meer overzichtelijkheid. Wanneer literatuur als apart vak op het rooster staat, er is één gezamenlijk lesplan en het vak wordt gegeven door één literatuurdocent, dan is er sprake van volledige integratie. Een leerling heeft alleen maar voordeel van integratie, tenslotte is literatuur voor het examendossier een apart vak; je kunt er dus op zakken. Als leerling moet je precies weten waar je aan toe bent.

De docent

De voor- en nadelen voor de docent zijn samengebracht in tabel 4. Ook hier geldt dat bij volledige integratie het nadeel van meer overleg wegvalt: als

Tabel 3 Voor de leerlingen

Voordelen	Nadelen
Overzichtelijkheid (wat betreft eisen en terminologie)	De opdrachten moeten door verschillende personen beoordeeld worden: bij wie moet je waarvoor zijn? (alleen bij gedeeltelijke integratie)
Duidelijke spreiding van soorten verwerkingsopdrachten	
1 dossier in plaats van 2, 3 of 4	
1 keer leesaotobiografie en balansverslag (per jaar) in plaats van meer keren per taal	
1 afsluiting in plaats van meer afsluitingen	
Begeleiding door 1 persoon (bij een leesmentoraat)	

docent ben je literatuurdocent van bepaalde klassen, en je geeft daar het hele vak. In de andere klassen geef je dan slechts taalvaardigheid. Met name als er volgens het Assense model² gewerkt wordt, houdt de docent nog veel mogelijkheden om de eigen (vak)expertise in te brengen.

De schoolorganisatie
Hoewel het hier misschien lijkt dat de nadelen de voordelen overtreffen, dient er wel opgemerkt te worden dat de nadelen uitsluitend van praktische en

niet van inhoudelijke aard zijn. Een schoolleiding moet natuurlijk een visie op het onderwijs hebben/ontwikkelen en binnen dit kader keuzes maken en prioriteiten stellen.

Conclusie
Het literatuuronderwijs zou er immens mee gebaat zijn als een aantal zaken duidelijk van hogerhand georganiseerd werden:
– Geïntegreerd literatuuronderwijs voorschrijven in plaats van aan de scholen zelf overlaten.

- Het literatuurgedeelte van Duits-2 en Frans-2 definitief bij het vak literatuur opnemen, dus ongeacht of deze vakken ook in het profiel zitten, werken (uit de wereldliteratuur?) kunnen dan in vertaling gelezen worden.
- Het leesdossier de centrale plaats geven die het oorspronkelijk had.
- Bij de MVT en bij Nederlands ruimte overlaten om in de lessen naast de zakelijke teksten ook met literaire teksten te werken.

Tabel 4 Voor de docent

Voordelen	Nadelen
Meer intervisie tussen de verschillende talensecties	Meer overleg
Formuleren van een duidelijke visie op literatuuronderwijs	Minder autonomie als vaksectie
Meer tijd voor het vakeigene bij goede afspraken over gemeenschappelijk programma (geen overlap)	Bijscholing eventueel nodig

Tabel 5 Voor de schoolorganisatie

Voordelen Het vak literatuur heeft een duidelijke plaats in de school: alle geledingen weten waar ze aan toe zijn en wie ze moeten aanspreken	Nadelen Extra taakuren uitgeven
De school doet ervaring op met vakkenintegratie	(Soms) lastiger roosterwensen (zoals bandbreed inroosteren)
Minder versnippering in kleine (deel)vakken	Begeleiding (coaching) van docenten die moeite hebben met samenwerken

Met name de ‘aanpassingen’ die staatssecretaris Adelmund in de winter van 2000 aanbracht in het programma literatuur, waarbij het leesdossier niet meer dwingend is voorgeschreven, hebben de ontwikkeling van literatuur tot een zelfstandig vak geschaad. Als literatuur een apart vak in het examen-dossier is, dan is de logische consequentie dat het vak geïntegreerd wordt gegeven. Natuurlijk zijn er problemen bij de invoering van (verregaande) vernieuwingen, zeker als hier nauwelijks extra faciliteiten tegenover gesteld worden. Desalniettemin is de integratie van het literatuuronderwijs een noodzakelijk, zij het geleidelijk, proces. De leerlingen leren de samenhang tussen de letterkunde van verschillende talen te zien, waardoor hun inzicht en hopelijk ook hun plezier in het lezen vergroot wordt.

Dat naast integratie van het leesdossier het voor de hand ligt om ook de programma’s betreffende het aanleren van de literaire begrippen en de literatuurgeschiedenis te integreren lijkt ons een voor de hand liggende conclusie, maar valt buiten het bestek van dit artikel.

Niet alleen de politiek maar ook de educatieve uitgeverwereld dient zich in te zetten voor het geïntegreerd literatuuronderwijs. Een methode voor

volledig geïntegreerd literatuuronderwijs is vooralsnog nog niet op de markt. Met methodes als *Eldorado of Literatuur Zonder Grenzen* is het voorlopig nog behelpen, omdat de uitgevers op twee paarden hebben gewed: de methode moet voor alle vormen van literatuuronderwijs bruikbaar zijn, er is sprake van een compromis. Ook vragen wij ons af waarom zeer bruikbare uitgaven als *Diepzee* en *Diver* van Wolters-Noordhoff niet zijn opgevolgd door een gelijksoortige thematische uitgave met teksten uit meerdere taalgebieden. Willen wij scholen en docenten zover krijgen dat zij daadwerkelijk extra tijd willen inzetten voor het goede doel, dan dient aan dit soort randvoorwaarden toch eigenlijk voldaan te zijn.

Noten

- 1 Zie ook Coenen, Hoebers en Witte Geïntegreerd Literatuuronderwijs in het studiehuis, *Levende talen* 534/535, p. 424 e.v.
- 2 Zie bijvoorbeeld Bulkboeks *Handboek Literatuur Onderwijs* 2001 – 2002, Amsterdam, 2001, p. 74-78 en de diverse PMVO-publicaties van het GLO-netwerk, zoals bijvoorbeeld *Handleiding Geïntegreerd Literatuuronderwijs*.

Bijlagen

Bijlage 1 Examenisen letterkunde

Examenstof Nederlands

Literaire ontwikkeling

- 1 Leerervaringen opdoen door het lezen van een gevarieerd aanbod aan teksten, zodat men in aansluiting op de persoonlijke voorkeuren zijn leessmaak kan ontwikkelen.
- 2 Aan de hand van literaire teksten een aantal leerervaringen opdoen ten aanzien van de maatschappij, op grond waarvan men zijn visie op de werkelijkheid en zijn plaats daarin kan ontwikkelen.
- 3 Op grond van deze leerervaringen beargumenteerd verslag uitbrengen van de persoonlijke leeservaring aan de hand van een persoonlijke selectie van havo 8 en vwo 12 werken waarvan (vwo) ten minste 3 werken van vóór 1880.
- 4 Adequate tekstbenaderingswijzen hanteren, waarmee minder direct toegankelijke teksten of genres gelezen kunnen worden.
- 5 Relevante achtergrondinformatie verzamelen en selecteren, en daarbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van ICT.

- 6 De persoonlijke leeservaring beschrijven, verdiepen en evalueren.

Literaire begrippen

- 7 Literaire tekstsoorten onderscheiden een aangeven waarin deze zich qua leesdoel en leeswijze onderscheiden van niet-literaire en non-fictionele tekstsoorten.
- 8 Het gangbare begrippenapparaat toepassen.
- 9 Met behulp van zijn kennis van deze literaire begrippen (fragmenten uit) literaire teksten analyseren, interpreteren en waarderen.

Literatuurgeschiedenis (vwo)

- 10 Een overzicht geven van de hoofdlijnen van de geschiedenis van de literatuur, waaronder de eigentijdse literatuur.
- 11 Op grond van zijn kennis van verhalend proza, drama en poëzie betreffende het genoemde overzicht de gelezen werken plaatsen in cultuurhistorisch perspectief.

Examenstof Frans, Duits en Engels

Literaire ontwikkeling

- 1 Leerervaringen opdoen door het lezen van een gevarieerd aanbod aan teksten, zodat men in aansluiting op de persoonlijke voorkeuren zijn lees-smaak kan ontwikkelen.
- 2 Aan de hand van literaire teksten leerervaringen opdoen ten aanzien van een aantal aspecten van de maatschappij, op grond waarvan men zijn visie op de werkelijkheid en zijn plaats daarin kan ontwikkelen.
- 3 Op grond van deze leerervaringen beargumenteerd verslag uitbrengen van de persoonlijke leeservaring aan de hand van een persoonlijke selectie van drie werken uit de werken die men in het betrokken taalgebied gelezen heeft.
- 4 Naar aanleiding van een aantal

(fragmenten uit) literaire werken de persoonlijke leeservaring beschrijven, verdiepen en evalueren.

Literaire begrippen (vwo)

- 5 Literaire tekstsoorten onderscheiden een aangeven waarin deze zich qua leesdoel en leeswijze onderscheiden van niet-literaire en non-fictionele tekstsoorten.
- 6 Gebruikmaken van het begrippenapparaat dat in het eindexamenprogramma Nederlandse taal- en letterkunde genoemd wordt.
- 7 Met behulp van zijn kennis van deze literaire begrippen (fragmenten uit) literaire teksten analyseren, interpreteren en waarderen.

Literatuurgeschiedenis (vwo)

- 8 Naast kennis van de eigentijdse (proza)literatuur enige kennis hebben van verhalend proza, drama en poëzie uit een relatief lange aaneengesloten literair-historische periode.
- 9 Op grond van zijn kennis van verhalend proza, drama en poëzie betreffende de genoemde periode, in literaire teksten uit die periode kenmerken van stromingen, schrijvers en (sub)genres kunnen herkennen en benoemen.

Bijlage 2 Integratiemodellen

Overzicht integratiemodellen

Mogelijkheid 1: volledige integratie
Literatuur staat als apart vak bandbreed op het rooster. De docent is docent literatuur en geeft niet noodzakelijk ook taalvaardigheid in een klas. Er is een sectie literatuur. De docent geeft niet alleen les in de literatuur van het vak waarvoor hij een onderwijsbevoegdheid heeft.

Voordelen:

- 1 Het rooster biedt de mogelijkheid voor hoorcolleges aan een hele jaar-

groep. Interessant voor bijvoorbeeld literatuurgeschiedenis (vwo), instructie leesdossier, boekpromotie.

- 2 Functiedifferentiatie: de docent kan zich specialiseren in een deel van het vak waar hij affiniteit mee heeft.
 - 3 Het vak literatuur is duidelijk gemarkeerd voor alle betrokkenen: leerlingen, docenten, schoolleiding.
- Nadelen:
- 1 Rooster stelt hoge eisen aan de organisatie.
 - 2 De docent moet zich eventueel bijscholen, moet bereid zijn te investeren.
 - 3 Studielast Fa2 en Du2: ingewikkeld gereken.
 - 4 Veel collegiaal overleg noodzakelijk.

Mogelijkheid 2: gedeeltelijke integratie
De basis wordt gevormd door afspraken tussen de betrokken secties. In het PTA staan de eisen voor het examen literatuur. In de studiewijzer van elke sectie staat het programma. Elke sectie reserveert volgens afspraak tijd voor literatuur. Er zijn gemeenschappelijke proefwerken. De docent taalvaardigheid is ook de docent literatuur in een klas. Het basisprogramma geven de docenten Ne en En, Fa2 en Du2 haken daarbij aan.

Voordelen:

- 1 Flexibiliteit: er kan eventueel geschoven worden met de tijd voor taalvaardigheid en literatuur.
- 2 De docent kan zijn hele vak blijven geven. Hij hoeft geen vreemden op zijn terrein te dulden.
- 3 De verandering gaat geleidelijk.

Nadelen:

- 1 Docenten doen soms moeilijk afstand van hun vertrouwde opvattingen over literatuur. Er blijft discussie.
- 2 Afstemming moet voortdurend verijnd: is het programma ook uitgevoerd zoals afgesproken?
- 3 Veel collegiaal overleg nodig. ■